

“XIX. YÜZYIL OSMANLI SİYASÎ HAYATINDA BASİRET GAZETESİ” ÜZERİNE

Nuri SAĞLAM

Basın tarihimizde karşımıza çıkan Türkçe gazetelerden birincisi, zaman zaman hem içte hem de dışta cereyan eden siyasî ve ekonomik haberlere yer vermekle beraber, aslen hükûmetin icraatından halkı haberdar etmek amacıyla 1831 yılında II. Mahmud tarafından kurulan ve bugünkü Resmî Gazete'nin ilk şekli olan *Takvîm-i Vekâyî* ; ikincisi de 1840 yılında Churchill adlı bir İngiliz'in tamamen şahsî teşebbüs ve sermayesi ile kurduğu, ancak yeterince satılamadığından içine düştüğü darlık ve kapanma tehlikelerini, her defasında hükûmetten aldığı maddî yardımlarla atlatan ve ihtimâl ki bu yüzden de kısa zamanda yarı resmî bir yayım organı hâline gelen *Cerîde-i Havâdis'* tir.

Türk basın hayatında biri resmî diğeri de yarı resmî birer hüviyetle okuyucu karşısına çıkan bu iki gazete, hükûmet îlânları, memur tayinleri, günlük âdî olaylar, şehir ve zabıta haberlerinden başka bir şey yayımlamıyor, ancak haber alma kaynaklarının yeterince organize edilememiş olmasından dolayı bu tür haberlerin çoğunu da yine İstanbul'da kendi dilleriyle yayımlanan ve mesleklerinde bir hayli mesafe katetmiş olan ecnebî gazetelerinden alıyordu. Bütün bu acemiliklerine ve yetersizliklerine rağmen bu gazeteler, İstanbul'daki yabancı gazetelerde yayımlanan siyasî yazılarla, batının kültür ve medeniyetine dair haberlerden de zaman zaman iktibaslar yaparak 1860 yılına gelinceye kadar, geniş ve sistemli olmasa da Türk kamuoyunun batı dünyasına aralanan iki ayrı penceresi olmuştur.

Ancak 1860 yılından sonradır ki, zaman zaman devrin hükûmetleri tarafından matbûat üzerine uygulanan sıkı kontrol ve baskıların sebep olduğu tökezlemelere rağmen, Tanzimat'ın çağdaşlaşmak adına yirmi yıl evvel ortaya koyduğu sosyal ve siyasî değişim prensiplerine uygun yayımlarla, kendi ideolojileri doğrultusunda bilinçli ve organize bir toplum oluşturmayı hedefleyen bir takım sivil gazeteler çıkmaya başlamış, bu gazetelerden bazıları da siyasî ve sosyal hayatımızda hakîkaten bir hayli etkin rol oynamışlardır. Bu gazeteler hakkında tek tek yapılması gereken ciddî çalışmalar, hem 19. yüzyılın başından itibaren iyice çalkalanmaya başlayan Türk siyasî ve sosyal hayatının yeniden yapılanma sürecini adım adım takip etmek, hem de bu değişim sürecinin kritik noktalarında, Türk basınının aldığı olumlu ve olumsuz tavrı, bütün yönleriyle ortaya koymak bakımından, büyük bir öneme sahiptir.

Bu noktadan hareketle, 1869 yılının sonlarına doğru başladığı yayım hayatını, açıla kapana ancak 1878 yılına kadar sürdüren, fakat Türk basın tarihinde gerçekten önemli bir yeri olan Basîret gazetesi hakkında, bundan bir süre önce yapılmış olan bir çalışmaya dikkat çekmek istiyorum.

Bugün akademik bir ünvana sahip olan Sayın Yard. Doç. Dr. İlhan Yerlikaya, 1991 yılında tez olarak hazırladığı ve kendisine aynı yıl Dr. ünvanı kazandıran *Basîret Gazetesi (1870-1878)* adlı çalışmasını, üç yıl sonra Yüzüncü Yıl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları arasında, muhtevada hiç bir değişiklik yapmadığı halde *XIX. Yüzyıl Osmanlı Siyasî Hayatında Basîret Gazetesi ve Pancermenizm-Panislâmizm-Panslavizm-Osmanlılık Fikirleri* adı altında yayımladı. Sadece *Basîret Gazetesi (1870-1878)* adlı bir tezin, kitap halinde yayımlanırken, mazarîf aynen korunmak kaydıyla, olduğu yerde, tamamen farklı bir zarfa büründürülerek, -âdetâ Şinâsî'nin *Şâir Evlenmesi'* ndeki o malum entrikayı gölgede bırakacak kadar kuvvetli bir ustalıkla- okuyucunun karşısına nasıl çıkarıldığını anlayabilmek için, doğrusu bir hayli güçlük çektim. Zira böylesine kaabiliyetli (?) bir eserin allanıp pullanarak okuyucu önüne çıkmakta gösterdiği cesareti, daha evvel jüri önüne çıkarken niçin gösteremediğini anlayabilmek pek kolay değil doğrusu. Kaldı ki doktora tezi olarak nasıl kabul gördüğü de ayrı bir mesele...

Sekiz yıllık bir yayım hayatı süresince, tam üç defa yapılan padişah değişikliğinin, 1870-1871 Fransa-Prusya savaşının, I.Meşrutiyet'in ilanının, Balkanlardaki müslümanları bire kadar kırmayı hedefleyen 1876 Sırp isyanından kaçarak akın akın İstanbul'a gelen göçmenlerin ve özellikle dilimizde "93 Harbi" olarak telaffuz edilen 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nin etkileriyle, sürekli kan kaybeden bir toplumun yaşadığı siyasî ve sosyal bunalımların alabildiğine akis bulunduğu bir gazete, *XIX. Yüzyıl Osmanlı Siyasî Hayatında Basîret Gazetesi ve Pancermenizm - Panislâmizm - Panslavizm - Osmanlılık Fikirleri* adıyla incelenirken, bu konularla alakalı bırakın müstakil birer bölüm açmayı, tek satıra dahi yer verilmemiştir!..

Sırasıyla, "İçindekiler", "Giriş-Batıda ve Doğuda Matbaa ve Basın", "Birinci Bölüm-Basîret Gazetesi ile Sahibi ve Yazarları", "İkinci Bölüm-Basîret'in İçeriği", "Üçüncü Bölüm-Basın Hayatımızdaki Yeri", "Ekler", "Kaynaklar" ve "Dizin" olmak üzere sekiz kısımdan oluşturulmuş olan bu çalışmanın toplam hacmi 250 sayfayı ancak bulabilmiş, onun da 17 sayfası resim, 51 sayfası ekler, 13 sayfası kaynaklar, 10 sayfası index ve tam sayfa olarak hesaplanırsa bölüm sonlarındaki boş kısımların yekûnu 18 sayfayı bulduğundan, tam olarak 110 sayfalık bir kısmı asıl incelemenin dışında kalmıştır. Kaldı ki 1993 senesinde, Tarık Özçelik tarafından M.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nde hazırlanan *Basîret Gazetesi'ne Göre Doksanüç Harbi'nde İstanbul'da Rumeli Göçmenleri (1877-1878)* adlı yüksek lisans tezinin 67 sayfa tuttuğunu ve yine aynı yıl bizzat benim, gazetenin hem sahibi hem de yazarı olan Ali Bey'in, diğer yazıları şurda dursun, sadece "Şehir Mektubu" ünvanıyla gazetesine derc ettiği siyasî, sosyal ve kültürel yazılarını bir araya getirerek hazırladığım -ki bugünlerde baskıya hazırlanıyor-

Basîretçi Ali Bey'in Şehir Mektupları adlı iki ciltlik yüksek lisans tezinin tam olarak 1305 sayfa tuttuğunu göz önüne alırsak, İlhan Yerlikaya'nın bu gazeteyi 19.yüzyıl Osmanlı siyasî hayatındaki yeri açısından değerlendirirken 140 sayfaya nasıl sığdırdığını izah etmek doğrusu hiç de kolay değildir.

Bir kere yazar, Basîret gazetesinin bütün sayılarını incelememiştir!

Bununla beraber kitabın 45. sayfasının ilk paragrafındaki "Basîret'in aşağı yukarı tüm nüshalarını taramamıza rağmen..." ve 131. sayfasının son paragrafındaki "Basîret sayılarının büyük bir bölümü üzerinde yaptığımız araştırmaya göre..." ifadelerine bakarak, hakîkaten büyük bir bölümünü incelediğini de düşünemiyorum.

Aksi halde yazarın, kitabın kapağına "Pancermenizm" ve "Panslavizm" adıyla koyduğu fikir akımlarını, kitabın içinde "Alman Taraftarlığı, Fransız Antipatisi" (s.81), "Rus ve İngiliz Antipatisi" (s.92) başlıkları altında incelemeğe çalışırken, -bırakınız diğer yazarları ve yazılarını- sadece Polonyalı mülteci Hayreddin Karski'nin gazetesinin 123 ile 222. sayıları arasında yayımladığı ve 1870-1871 Almanya-Fransa savaşını hemen bütün yönleriyle değerlendirdiği "Harp" başlıklı tam 34 makalelik yazı serisinden yalnızca 4 tanesini kullanmasını; bu serinin dışında yine Hayreddin'in Prusya, Almanya, Fransa, İmparator Wilhelm, Kont Bismark ve Napolyon hakkındaki husûsî yazılarıyla, Avrupa gazetelerinde harp ve söz konusu fikir akımları hakkında yayımlanan makaleleri yorumladığı bir çok yazısından hiç bahsetmemesini, Basîret'in bu fikir akımlarına bakış açısını ortaya koyabilmek bakımından hiç de yetersiz bulamayız!

Öte yandan, kitabın kapağına koyduğu "Panislamizm" akımını "İslamcılık (= İttihâd-ı İslâmî) (s.113) başlığı altında değerlendirirken kaynak gösterdiği ve kitabın "Ekler" bölümünde aynen naklettiği 5 makalenin dışında, sadece İslâm birliğini hemen her boyutuyla tedkîke tâbî tutan ve bir kısmının adı bile İttihâd-ı İslâm olan "*Hey'et-i Umûmiyye-i İslâmiyye, nr.510; İttifâk-ı İslâm, nr.533* (yaklaşık 40 sayı devam ediyor); *İttihâd-ı İslâm, nr.616; İslâmiyyet ve Medeniyet, nr.642; İttihâd-ı İslâm ve Lisân-ı Arabî, nr.650; İttihâd-ı İslâm, nr.682-683; İttihâd-ı İslâm, nr.698-699; İttihâd-ı İslâm Ünvânıyla Bir Varakadır, nr.715; İttihâd-ı İslâm, nr.1048; İttihâd, nr.1295-1296; Zehî Muvaffakiyyet, nr.1305; İttihâd, nr.1318; Tashîh-i Zehâb, nr.1374; İttihâd, nr.1427; Şayân-ı Dikkat, nr.1429; Muhâldir, nr.1431; İttihâd, nr.1441; Yine Yanlış, nr.1445; İttihâd, nr.1456; İttihâd, nr.1529; İttihâd Meselesi, nr.1607-1610-1616-1620;.. ." adlı makaleleri göremeyişinin sebebini de Önsöz'de ifade edildiği üzere, daha kitabın hazırlık safhasındayken "yüzyılı aşkın bir süre öncesine gitmesi" gereken yazarın "içinden geçmek zorunda kaldığı bir zaman tüneli"nde, görme kaabiliyetinin birhayli zayıflamış olması ihtimaline bağlamak ve dolayısıyla hem yazarı hem de el yordamıyla hazırladığı bu kitabı mazur görmek durumunda bile kalırız!..*

Eğer böyle düşünmeyip de kitabın kapağına koyduğu "Osmanlıcılık Fikirleri" (s.109)'ni yine aynı minval üzere ele alırsak, bu konuda kitabın "Ekler" bölümünde naklettiği ve iki tanesini de "Panislâmizm" akımıyla ortak referans olarak

kullandığı toplam üç makalenin dışında, yine çoğunun adı İttihâd-ı Osmanî olan "*Osmanlılık Sıfatı*, nr.117; *İttihâd-ı Osmanî*, nr.370-375-378; *Cümle-i Siyasiyye*, nr.1128; *İttihâd*, nr.1136; *İttihâd-ı Osmanî*, nr.1654; *İttihâd-ı Osmanî*, nr.1664; *İttihâd-ı Osmanî*, nr.1674; *İttihâd-ı Osmanî*, nr.1694; *İttihâd-ı Osmanî*, nr.1703; *Yaşasın Osmanlılar*, nr.1867; *İttihâd-ı Efkâr*, nr.1890; *Millette İttihâd*, nr.2476;.. ." adlı makaleleri de göremeyişini, başka türlü nasıl izah edebiliriz?!

Bu anlayışla konulara her ne kadar yanlış (!) bir perspektiften yaklaşıyorsak da madem ki yazarın kitabın kapağına koyduğu isimlerden yola çıkarak buralara kadar geldik, hazır yolumuzun üstüneyken "Hürriyet ve Müsâvât" (s.104) adlı bölüme de şöyle bir göz atarak, artık "zararın neresinden dönersen kârdır" kav- lince bir an evvel bu yoldan dönmek gerektiğini düşünüyoruz!..

Yoksa yazarın, gazetenin bu konulara bakış açısını değerlendirirken kitabın yine "Ekler" bölümüne koyduğu ve iki tanesini de söz konusu fikir akımlarıyla ortak referans olarak kullandığı toplam 4 makalenin dışında, hürriyet ve müsâvât- ın, devletin bekası ve milletin istikbali bakımından ne gibi faydalar temin edece- ğini uzun uzadıya anlatan ve ekserisinin adı dahi Hürriyet yahut Müsâvât olan "*Müsâvât*, nr.717; *Müsâvât*, nr.1403; *Adâlet*, nr.1596; *Düstûr-ı Adalet*, nr.1598; *Hürriyet-i Tâmmе*, nr.1835; *Temîn-i İstikbâl*, nr.1839; *Esâret Hakkında Makale- dir*, nr.2122; *İnsâniyyet ve Medeniyete Muhabbetimiz*, nr.2139; *İttihâd ve Müsâ- vât*, nr.2273..." adlı makaleleri görememiş olmasını da asla izah edemeyiz!..

Öyleyse yol yakinken geri dönüp Önsöz'ünden itibaren kitabı yeniden ve bambaşka bir usülle ele almaktan başka çaremiz kalmıyor.

Daha Önsöz'ün ikinci paragrafında, Basîret'in "ciddî ve objektif" bir gazete olduğundan söz ederken, çok değil sadece iki paragraf sonra da kalkıp "içeriksel bağımlılığı"ndan bahsetmek ve bu tutumu, sayfa 158'de gazetenin "tarafsız- lığı"ndan, sayfa 159'da da "içeriksel bağımlılığı"ndan bahsederek tekraren teyid etmek, pek tabiidir ki okuyucunun zihnini karıştıracak ve okuyucu, ortadaki bu tutarsızlığın gazeteye mi yoksa bu kitabın yazarına mı hamledileceği hususunda bir hayli güçlük çekecektir.

"Türkiye'de Yabancı Dilde Yayınlanan İlk Gazeteler" (s.10-11) başlığı al- tında tam 12 adet ecnebi gazetesini alt alta sıralayıp, bunların bir kısmı hakkında bir iki cümleyle de olsa tanıtıcı bilgiler verirken, "Türkiye'de Türkçe Yayınlanan Gazeteler" (s.11-12) başlığı altında da sadece Takvîm-i Vekâyî, Cerîde-i Hâvadis, Tercümân-ı Ahvâl ve Tasvîr-i Efkâr'dan kısaca bahsettikten sonra, -diğerleri şurda dursun- Türkiye'de inkılap fikirlerini ilk neşreden Muhbir'i, yazar kadrosu bir ara Basîret'in aynısı olan ve ilk defa kadınlara mahsus haftalık bir ek veren Terak- kî'yi, havadis gazetesinden ziyade tam bir fikir ve mücâdele gazetesi olan İbret'i, "Bu tarihlerde İstanbul'da daha başka gazeteler çıktı ise de 1870 yılına kadar bunların sayısı 8-10'u geçmemiştir." cümlesiyle bir hamlede imha edebilmek, okuyucuyu bu gazetelerin önemsizliğine ikna edebilmekle aynı pahaya mal olur...

"Basîret'in Yayınlandığı Dönem" (s.13) adlı bölümün ilk paragrafında "Basîret Gazetesi'nin incelenmesine geçmeden önce, gazetenin yayınlandığı 1870'li yıllar ile ondan öncesi durum hakkında bilgi verirsek, sanırım Basîret'i

daha iyi anlar ve daha iyi değerlendiririz" şeklindeki ifadesine bakılırsa, hemen bundan sonraki bölümden itibaren gazeteyi siyasî ve sosyal boyutlarıyla ele alması gereken yazar, yine bu bölümün son paragrafında "Basîret öncesi hakkında, genel bir durum değerlendirmesi yaptıktan sonra, şimdi Basîret Gazetesi'nin tanıtımına geçebiliriz" (s.17) diyerek tâ 81. sayfaya kadar Basîret'i sadece kimlik ve teknik özellikleri bakımından tanıtmak suretiyle, okuyucuyu bir kere daha müşkül duruma düşürmektedir. Zira, bir taraftan "değerlendirme" ile "tanıtım" arasındaki farkı tefrik etmeye çalışacak olan okuyucu, diğer taraftan da acaba hangi ilmî usûlde (?) "değerlendirme" kelimesinin sadece "tanıtıcı bilgiler vermek" anlamına geldiğini bulmaya çalışacaktır...

"Basîret'in Yayın Hayatına Başlaması" (s.19) başlığı altında yazar, Basîret'in sahibi Ali Efendi'nin gazete çıkarmak gayesiyle 1866 tarihinde Hariciye Nezareti'ne başvurduğunu bizzat kendi ağzından naklettikten sonra, "Burada Ali Efendi'nin ruhsat almak için neden Hariciye Nezareti'ne başvurduğu sorusu hemen akla gelebilir" diyerek, hem sanki daha önce matbuat tarihimiz hakkında bilgi vermiş de karanlıkta kalan bir kaç noktayı yeri geldikçe aydınlatmış gibi bir tutum sergilemekte, hem de kendi sorduğu soruya yine kendisi yanlış cevap vermektedir. Zira yazar, 21. sayfanın ikinci paragrafında, Hasan Refik Ertuğ'un *Basın Nasıl Doğdu* adlı eserinin 181. sayfasından aldığı "1862 yılında basın işleriyle görevli olmak üzere Matbuat Müdürlüğü kurulmuş; bu idare önce Maarif Nezareti'ne daha sonra da Hariciye Nezareti'ne bağlı olarak çalışmaya başlamıştır." ifadesinden hareketle "İşte bu sebeple Ali Efendi Basîret'i çıkarmak için dilekçesini Hariciye Nezareti'ne vermiştir." diyerek hayli cesaret gerektiren bir hükme varmıştır. Halbuki Hasan Refik Ertuğ, ne bu ifadesinde ne de, yazarın hiç görmediği *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi, İst. 1970* adlı eserinde bu konuyla alakalı tek bir ifadeye yer vermiştir. Çünkü, 1862'de kurulan Matbuat Müdürlüğü, 1877 yılına kadar bir süre Maarif Nezareti'ne, bir süre de Hariciye Nezareti'ne bağlı kalmıştır ancak hangi tarihlerde hangi nezaretlere bağlı bulunduğu hâlâ kesin olarak bilinmemektedir.

Eğer yazar, kendisinin referans olarak kullandığı kaynaklarla beraber, Server İskit'in *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları, (1943)* adlı eserini de görmüş ve hakkıyla tetkik etmiş olsaydı, bu eserin 42. sayfasındaki "Matbuat tarihi mevzuu üzerinde de pek selâhiyetli müdekkik ve ediplerimizden Mustafa Nihat Özön, *Namık Kemal ve İbret Gazetesi* adlı eserinde 1871 ve 1872 seneleri zarfında Matbuat İdaresi'nin Hariciye Nezareti'ne bağlı olduğunu yazmaktadır ki, bunu böyle kabul edersek, Maariften Hariciyeye ne zaman geçerek bağlandığını bilmemekle beraber, idarenin salnâmelere nazaran 1877 tarihine kadar merbut olduğu nezaret hakkındaki meçhuliyet biraz daha aydınlanmış olmaktadır." ifadesiyle karşılaşacak ve bu kadar kolay hüküm veremeyecekti.

Kaldı ki Ali Efendi'nin gazete çıkarmak üzere Hariciye Nezareti'ne başvurması, 1866 tarihi itibarıyla Matbuat Müdürlüğü'nün Hariciye Nezareti'ne bağlı bulunması ihtimalini kuvvetlendirmektedir ancak yazar, ihtimal hesabı yapmaktansa kolayca hüküm vermeyi tercih etmiştir!!

Ali Efendi, Basîret de dahil olmak üzere devrin bütün Türk gazetelerini, 1871 yılında 331 numara ile neşredilen Basîret'e yazdığı bir Şehir Mektubu'nda, hem adet hem de tiraj bakımından İngiltere'nin "Times" gazetesiyle mukayese ederek gazeteciliğimizin hali ve istikbali için büyük bir üzüntüye kapılırken; yazarın, "Tirajı ve Gelir Kaynakları" (s.27) bölümünde Ali Efendi'nin hatıratından naklettiği "Prusya-Fransa savaşının şiddetlendiği 1871'li yıllarda Basîret'i 10.000 nüsha olarak neşreder idik" cümlesinden hareketle, Basîret'i -hiç olmazsa- devrin gazetelerinin tirajıyla mukayese edeceği yerde, kalkıp da Takvîm-i Vekayi'nin ilk çıktığı günlerdeki (1831) 5.000 adetlik tirajıyla mukayese etmesi ve bu mukayeseden de Basîret adına kârlı çıkması, okuyucunun zihnini bir kere daha karıştıracak ve okuyucu bu mukayese usulünün hangi mantık kuralıyla açıklanacağı hususunda yine bir hayli sıkıntıya düşecektir.

Ama okuyucu birazcık sabrederse, yine bu bölümün 30 ve 31. sayfalarında, Ali Efendi'nin *İstanbul'da Yarım Asırlık Vekayi-i Mühimme* adlı hatıratına istinaden, gazete çıkarma ruhsatıyla beraber devrin adeti gereği devletten aldığı 300 lira ve Bismark'ın daveti üzerine Almanya'ya giderken de Sadrazam Âli Paşa'dan aldığı 500 liradan bahseden yazarın, bunların dışında Ali Efendi'nin devletten yardım aldığına dair hiç bir kaynakta bilgi yokken, yarı resmî bir gazete olan Cerîde-i Havadis gibi gazetelerin hükümetten aldığı çeşitli yardımlara dayanarak "Basîret Gazetesi'ne bu yardımlardan daha başka yardım yapıldığı şüphesizdir. Bu hükmü yukarıda bahsettiğimiz diğer gazetelere yapılan yardımı göz önüne alarak veriyoruz." şeklindeki hükmünü, «onlar gazetedir, hükümetten yardım almışlardır; Basîret de gazetedir, o halde o da yardım almıştır» çıkarımıyla izah edebilecek ve şu ana kadar içine düştüğü sıkıntıdan kurtularak rahat bir nefes alacaktır!

Fakat okuyucu aldığı bu nefesle, yazarın Mısır Hidivi İsmail Paşa lehinde gazetede yayımların artmasını, 224. sayıdan sonra gazetenin yeni bir binaya taşınmasını, sütun adedi ve ebadının büyümesini "Mısır Hidivi'nin ihsanı mı şüphesini gündeme getirmektedir."⁹⁷ (s.32) ifadesiyle karşılaşmasından bir paragraf sonra "Basîret'e Hidiviyet tarafından yardım yapıldığı kesin ise de bunun miktarı ve mahiyeti konusunda kesin bir şey söylemek mümkün değildir" demesinin ve 97 numaralı dipnotu açıklarken de "Gazetede bu gelişmenin nedeni, Alman yardımı da olabilir" demek suretiyle ortaya koyduğu ifade kargaşasının arasından sağ salım çıksa bile, yazarın bu konudaki mahareti, biraz sonra okuyucunun bütün çıkış yollarını kolaylıkla kapatacaktır.

Zira sayfa 33'de, Almanya-Fransa savaşının sona ermesinden tam bir yıl sonra, Bismark'ın daveti üzerine Almanya'ya giderek onlardan aldığı yardımı Ali Efendi'nin hatıratından aynen nakleden yazar, bu metnin sonunda yine Ali Efendi'nin "... İçinden her biri 100 lira olarak 10 banknot çıktı. «Oh ne âlâ»⁽¹⁰¹⁾ diyerek cüzdanıma yerleştirdim" cümlesindeki 101 numaralı dipnotu açıklarken, "Bu «Oh ne âlâ» cümlesi, Basîret'in Alamanya eğilimli bir yayın politikası izlemesi olgusunu da birlikte getirmiştir." şeklinde verdiği hükmü, bir süre sonra "Basîret Gazetesi savaşın daha ilk gününden Prusya (Almanya) lehine tavrını koymuş ve

savaş boyunca bu tavrını sürdürmüştür." (s.86) suretine büründürmek ve bunu da hiç vakit geçirmeden "Basîret Gazetesi, savaşın ilk günlerinde tarafsız ve Paris kaynaklı haber veriyorken, sonraları Prusya'nın bizzat kendisinin verdiği resmî kaynaklı, yanlı haberler vermeye başlamıştır." (s.87) şekline çevirmek suretiyle okuyucunun muhakemesini allak bullak etmeyi başarmıştır. Bununla da iktifa etmeyen yazar, -ne olur, ne olmaz düşüncesiyle- "Kanaatimizce bu bilgilerin (haberlerin) çoğu Almanya (Prusya) tarafından Basîret Gazetesi'ne sızdırılıyordu." (s.89) diyerek, yukarıdan aşağıya birini diğerine tekzip ettirdiği hükümlerin en sonuncusunu, bu sefer hüküm olmaktan da çıkarıp sadece kanaat belirtme şekline çevirmek suretiyle, bu yolda tam bir başarı sağlamıştır!..

Bu ise, bırakınız "siyasî değerlendirme"yi, Türkiye'de kazandığı manasıyla "siyaset" kelimesine bile rahmet okutacak bambaşka bir maharettir.

O halde okuyucudan, sabretmek bir yana, böyle bir ustalık karşısında şapka çıkartmaktan başka bir şey beklenemez doğrusu...

Sonra kitabın, "Mizanpajı" (s.41) başlığı altında, "Gazetemizin ilk sayılarında bölüm hadisesi yoktu. (...) Gazetenin 1810. nüshalarına geldiğimizde Tevcîhât, Dâhiliye, Bend-i Mahsûs, Mekâtib, Telgraf, Borsa, Sarrafiye gibi bölümler oluşmuştur. Ayrıca, zaman zaman çıkan Şehir Mektubu bölümünde, İstanbul'da olan bir haftalık olaylar değerlendirilip şehirle ilgili haberler ve yorumlar veriliyordu." (s.43) şeklindeki ifadenin de neresini düzeltelim!..

Evvela "Şehir Mektubu", öyle yazarın dediği gibi "zaman zaman" değil, hem de bölüm hâlinde gazetenin 305. nüshasından itibaren her hafta yayımlanan bir yazı serisidir, bu bir! Bu da gösteriyor ki yazarın "bölüm" dediği husus 1810'lu nüshalardan sonra değil, en azından gazetenin 305. nüshasından itibaren başlamıştır, bu iki! Sonra, "Şehir Mektubu" adlı bölümde, sadece İstanbul'da olan bir haftalık olaylar değerlendirilmiyor, siyasi, sosyal ve kültürel boyutlarıyla bir devrin tam bir panoraması veriliyor, bu da üç!..

Gelelim kitabın "Sahibi ve Yazarları" (s.55) bölümüne... Yazar, bu başlık altında gazete yazarlarından -ki hepsi değil- belli başlılarının isimlerini alt alta sıraladıktan sonra "Şimdi bu şahıslardan gazetede sık sık yazı yazarlar ile o dönemde önemli misyonu olan bazı Basîret yazarları hakkında çok kısa, tanıtıcı bilgiler verelim." (s.56) diyerek, sırasıyla Basîretçi Ali Efendi, Polonyalı Hayreddin Karski, Mustafa Celâleddin Paşa, Ahmet Midhat Efendi ve Ali Suâvî için özel bölümler açıyor ve bu bölümlerde, söz konusu yazarların gazeteye derc ettikleri makalelerin muhtevası, siyasî ve sosyal boyutları ve devlet ile toplum üzerindeki tesirlerinden bahsetmek şöyle dursun, bu yazarlar hakkında okuyucunun hemen her kaynakta kolaylıkla bulabileceği biyografik bilgilerden başka bir şey vermiyor. Üstelik, "o dönemde önemli misyonu" yokmuş gibi özellikle Namık Kemâl ve Es'ad Efendi'yi "Diğer Yazarlar" (s.77) başlığı altına alarak sadece bir iki cümleyle geçiştiren yazar, 56. sayfada adlarını sıraladığı halde, bir müddet gazetenin baş yazarlığını bile yapan Subhipaşa-zâde Ayetullah Bey, İsmail Efendi, Hâlet Bey, Mustafa Asım Bey ve Tefvik Bey hakkında, gazetede neyi nasıl yazdıkları bir yana, tek bir kelimelelik bilgi dahi vermemektedir.

Artık, bütün bunlardan sonra okuyucu, siyasî değerlendirmenin işte böyle (!) yapıldığına inanırsa ne âlâ, ama hâlâ ikna olmayıp da "bu mudur siyasî değerlendirme?" diye sorarsa -bizden söylemesi- yine sıkıntıdan sıkıntıya sürüklenecektir...

Çünkü, gazetenin Rusya'ya karşı takındığı antipatik tavrı "Rus ve İngiliz Antipatisi" (s.92) başlığı altında incelerken, yazarın, bırakınız 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'yle alakalı müstakil bir bölüm açmayı, savaş boyunca gazetede yayımlanan ve bu hadiseyi hemen bütün boyutlarıyla değerlendirmeye çalışan onlarca makaleden tek kelimeyle dahi bahsetmemesini, hiç bir zaman izah edemeyecektir. Üstelik, "Meşrutiyet ve Cumhuriyet" (s.107) başlığı altında sebep sonuç ilişkisi bakımından tam bir bilmece haline gelen "Basîret 1969. sayısında Meclîs-i Mebûsân'ın açılışı ve açış töreninde Sadrazamın konuşmasını tam metin olarak veriyordu. Bu tarihten sonraki Basîret sayılarında Meclisin çalışmaları hakkında ve Kanûn-ı Esâsî konusunda bir çok haber ve yazılar mevcuttur. Fakat çok geçmeden Osmanlı-Rus Savaşı çıktığı ve bu savaşın sonlarında Basîret'in kapatılmasından dolayı bu konuda fazla bilgi veremeyeceğiz." (s.109) şeklindeki ifadesini de çözemeyecek, ancak belki meşrutiyet ve cumhuriyet konusunda fazla bilgi verememesini, bu kitabı hazırlayabilmek için bütün güçlüklerle katlanarak "yüzyılı aşkın bir süre öncesine gitmiş" olan yazarın, ya Osmanlı-Rus Savaşı esnasında cepheye, yahut da gazetenin kapatılmasından hemen sonra Basîretçi Ali Efendi'yle beraber sürgüne gönderilmiş olması ihtimaline bağlayacak ve boş yere üzülecektir!

Bu kadarla kalsa ne âlâ!.. Zira, hiç olmazsa Yusuf Akçura'nın *Üç Tarz-ı Siyâset* adlı eserinden haberdar olan okuyucu, Osmanlıcılık cereyanının II.Mahmud zamanında ortaya atıldığını, Abdülmecid zamanında geliştirildiğini, Âli ve Fuad Paşalar zamanında ise en yüksek düzeye ulaştırıldığını düşünürken; yazarın bu cereyanın tarihi gelişimini, sadece Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi'* ndeki toplam bir paragraflık bilgiden hareketle, "Osmanlıcılık, İslahat Fermanı'nın neticelerinden biridir. Bu fikrin doğup gelişmesinde Âli ve Fuad Paşalar, Namık Kemâl ve Ahmet Midhat Efendi gibi şahısların büyük rolü olmuştur." (s.109) ifadesiyle karşılaşınca elbet şaşıracaktır. Ne yazık ki okuyucunun bu şaşkınlık anını hiç affetmeyecek olan yazar, "Osmanlıcılık fikrinde olduğu gibi, İslamcılık fikrini de ortaya atıp sistematik bir temel oluşturmaya çalışan Basîret Gazetesi'dir" (s.114) diyerek, belki İslamcılık için geçerli olabilecek (?) bir fikri Osmanlıcılığa da teşmil etmek suretiyle, az evvel verdiği hükmü hemen değiştirecek ve okuyucunun muhakemesini bir kere daha darmadağın edecektir. Bununla da iktifa etmeyecek olan yazar, İslamcılık fikrini Basîret Gazetesi'nin ortaya attığını söyler söylemez "Ülkenin karmaşa ve kaos içinde olduğu bir dönemde bir kurtuluş reçetesi olarak, aydınlar tarafından Batıdaki resmî ideolojilere karşı ortaya atılmış içi boş politik bir kavramdır." (s.119-120) diyerek, en nihayet siyasî açıdan değerlendirdiği (!) Basîret'i bile çileden çıkaracaktır!

Artık bu kadar «basîret»sizlik de yeter doğrusu!..